— Що ж!... Довершилось. Уже нічого не вдієш. А життя є життя.

Клеофас глибоко зітхнув, неначе йому не стало повітря.

Дрібний, бідний порох шляху лежав нерухомо. Єрусалимський гамір та денну спеку міста вже змінила прохолода близько вечора та спокій сільських просторів.

Так, так... Життя є життя... Клеофасова думка верталась до буденного, дрібного клопоту.

— Підночуємо в Емаусі. Там приведемо до ладу все накуплене в Єрусалимі, та й до Тиберіяди. А вже там удома, — додав по хвилині.

— дуже й дуже потрібно ока господаря. Та й руки. Де ж би самій Дамаліс, жінці, дати всьому раду?

Стефанос підвів кучеряву голову. Слухав, але не чув сивого Клеофаса. Розбурхані думки, мов хвилі припливу моря, заглушували слова. — По короткій мовчанці відповів, —— але на власні міркування: — Сном, просто сном здаються мені ці дні муки! Гарячковим сном, із якого, немов сліпучий ранок, збудило це нечуване чудо!...

Голос молодого грека тремтів. Рвучий віддих підносив угору груди, ніби вони намагалися розширитись поза природні межі, щоб умістити надприродне. Воно ж —-те чудо воскресіння з мертвих — не вміщалося в людську уяву, що звикла приймати тільки буденне, звичайне.

— І знаю, — породовжував уголос юнак, — знаю, що говорив Учитель: воскресну! І призвичаєний вірити його кожному слову. Та, коли ж жінки, одна за одною, збентежені, просто несамовиті несли вістку, що переходить усі межі людської уяви...

Захлиснувся радістю —— і стих. Очі сяли, обличчя світилось.

Хвилину йшли поруч, мовчки. І погляди обидвох линули вперед, у золотаву далину, губилися за недалеким уже Емаусом — жмінкою порожевілих від соняшного заходу клубків-димів, у віночку зелені.

Клеофас спустив голову. Бачив у білій стежці, як на розгорненім папирусовім звою, образи минулого...

— Чимало минуло часу, — стелив перед собою власне минуле, Клеофас, — від коли дивився я в обличчя смерти. Дві з половиною декади. Так: саме від часу, як умерла мати. Бо ж, коли відійшов зі світу батько, я вже був на студіях, в Атенах. Повернувся вже після похорону. І порох від жалібного стосу вже давно розвіяли вітри цього чужого нам краю. Треба було закинути філософію, переймати торгівлю, караваник, майно. І так — на Гермеса й Тіхе! — вирвалось із елінського серця колишнє заклинання, — тоді фінікійські купці мало не позбавили мене всього майна, рухомого й нерухомого. Не було коли про смерть думати. Занадто твердою рукою притиснуло мене безжалісне, як Мойра, життя. Нині ж... Так дивно було мені бачити обличчя Вчителя, закам'яніле. Саме його дивно було бачити таким, як бувають усі мертві. Немов би не Він, а хтось новий, незнаний і незнайомий...

Юнак рухом голови відкинув чорне волосся й чорні згадки...

— Я бачив смерть нещодавно. Евмаха, однолітка мого, забили на іграх у Тиберіяді, на перегонах колісниць. Сталось це... — і кидав пластичними мазками слова, втілюючи спомини в дійсність.

— Гамором та вигуками повний цирк, вічно неситий крови й хвилювань. І сонце крізь червону заслону, бризькає кривавими плямами на обличчя, палаючи однією жадобою: бачити кров — це вічно п'яне джерело... Тільки Евмахове обличчя, — було спокійне і повне глибокого смутку, без гіркости й навіть без болю. Ніби ось — усе, і ту гіркість та

біль, залишив він тим, що наповнюють золотосяйний день безмістовими криками та порожнечею своїх слів і сердець. Евмах же немов говорив стиснутими мовчазними устами щось дуже важливе, але незрозуміле тим, що довкола. І був такий самітний між живими, з якими не можна мертвому порозумітись. От, тоді збагнув я поперше, що мерці — не є ніщо. Е, ні! — захвилювався Стефанос, переживаючи свою згадку. — Ні, навпаки: вони — щось вище, більше за нас, живих. Вони переросли наш світ, вони дозріли для іншого світу. А наш уже їм не вистарчає, затісний. Тоді ж поперше зрозумів я культ мертвих і божеських предків.

— Бо ж змаліла матерія людського тіла додав Клеофас — підкреслює, що сильною й міцною частиною її лиш ота невидна, неможлива для дотику "Психе" (душа), що ось відлетіла...

— Куди?... В Емпіреї? В Гадес? — налетіли на Стефаноса з дитинства засвоєні формули. —— Ні, ці холодні, випружені постаті мертвих людей мусіли б перенестись такими ж як остають по смерті тут, — на місяць. І там мусіли б живитися білим, холодним місяшним сяйвом, як молоком зоряної простороні, розлитої в безоднях усесвіту, доки самі "ростимуть", як місяць. Доки не підкріпляться на стільки, що зможуть піднестися до країн вічного життя, до країн, що про них так часто згадував Учитель. Країн життя, незмінного вже, сталого, як сонце, котре не знає ні наростань, ані змалень, як це бачимо на місяці...

Стефаносові думки виривались на волю нестримним скоком диких коней і гнали вперед, пориваючи за собою нових і нових товаришів. Але нагло урвав: здавалося, що відчув дуже близько чиюсь приявність. Обернувся на півслові так рвучко, що й Клеофас спинив ходу.

Справді білим шляхом від Єрусалиму швидко наближався піший подорожній. Край перепиненого плаща, спадав на його обличчя так низько, що закривав риси. Тільки невелика, темна борода, розділена на два гарні закрути, вказувала що то — ще молода людина. На це вказував і хід: швидкий, дружній і легкий, немов цей високий, струнký подорожній плив у повітрю, понад самим шляхом, у нематеріяльнім

потоці текучого золота, що темніло, немов струни, торкнені невидною рукою. За мить ока він уже порівнявся з Клеофасом і Стефаносом, привітався висловом складним і цвітастим в арамейській мові, як робили тут люди добре виховані й освічені. Дарма, що в добі смутку, на знак жалоби, формули привітань скорочували чи опускали зовсім. За хвилину, як наказувала слушність, лагідно спитав, що кинуло сум на обличчя зустрічних?

— Чи ж чужинець не йде з Єрусалиму? То він один, що не відає про події останніх днів? Та ж і не-юдеїв, усіх, бо також і їх — греків — пригнітили вони.

Але подорожній, дійсно, тим не журився. Хіба ж гелени не відають, що Христос-Месія мусів перейти все те, що сталось? Ті, що були Його учнями, прецінь знали від Нього самого, що Він пізнає смерть, а тоді воскресне і, ставши переможцем над життям і смертю, вступить у вічну славу?...

Клеофас зачудувався. Сам бо студіював мудрість іюдейську, знав, як важко і старому віком дійти до ЇЇ глибини, а отже: такий молодий, а так знає всі ці книги галилейські. А як легко й просто висвітлює таємниці, що в них заплутувались і розгублювались різні реббі-навчителі.

Клеофас цілою істотою вбирав у себе слова зустрічного. Та навіяні Стефаносовими міркуваннями думки, мимоволі кучерявились, як прозорий дим, і застилали занавісою імли увагу. Не було сили вимотатись із них. То ж слова ці вливались у душу неокреслені, як прориваються крізь імлу струни весняного дощу. Душа ж, як іще не розкована від зимової дрімоти, приймає їх у своє — ще не прогріте — лоно, як пробуджену зелень осінніх посівів нового життя. Але ж пара могутніх крил — Надія й Радість — виростали зі серця. І підносили Клеофаса, як крилате сонце єгипетських храмів понад глибинами відвічних таємниць.

Кресало іскри й Стефаносове серце. Кидало їх снопами, розсипало вогненними зливами, аж за ними лише Б контурах проступила постать подорожнього. Здавалось: очі не бачуть, лише душа відчуває Його приявність. І думка мережала картину вогняною ниткою: — "Ось аж тепер зрозумілий стає символ шостикрилих

Серафимів гебрайського неба. Під вогнем повітряних крил зникає важке смертне тіло земської матерії..."

Могутній порив немов спалював Стефаносову істоту. Здавалося: ноги вже більше не торкаються білої куряви шляху, але ступають у безкраїх просторах садом золотосяйних зір, у якому й повітря повне радісної, неокресленої надії...

Не зчулись, що вже й Емаус вітав усіх трьох тихим шелестом передвечірнього подуву. Гасли золотисто-рожеві відблиски на селянських хатах, стерті блакитною рукою ночі.

Клеофас підніс очі на подорожнього. Чомусь стало дуже жаль, що ось-ось пітьма заступить його принадну постать, а мовчанка вип'є його премудрі слова, що падають на розхвильовану душу животворною росою. І мимоволі вирвалось із Клеофасових уст: — Залишись із нами... Вже вечоріє!

Промовив і урвав збентежений: не слушно це! Як насмілився, хоча б і проханням, накидати свою волю незнайомому зустрічному?! А тимчасом серце тремтіло дрібною хвилькою: — "А що, як таки залишиться?"

І він залишився.

Не хотілось заходити до душного людського житла, поринати в буденне дійсне життя. Тому, зайшовши до заїзду для подорожніх — ксенодохіюму, — де мали переслатись, попрохали вечерю на обплетеній ревою терасі. Звідтіля було видно в сад, де ще тьмяним сріблом мигтіли

корони вузликуватих слив. При самій терасі великий фіґовик рухав широким лапастим листям, немов хотів притримати втікаюче світло. Але над його верховіттям уже розцвітали миготливі зорі.

Обмиті від їдкого пороху, струджені ноги мандрівників із приємністю простяглись на простих ложах сільського заїзду. Гості пили відпочинок і мовчання села за яким затужили в галасі великого міста. Тимчасом господар поставив на стіл свіжу воду, вино, кошик із п'ятьма білими пшеничними хлібцями. На столі вже стояла сільничка й тарілка зі солоними дрібними оливками, тими першими "весняними", що їх родять так гойно палестинські оливці дерева. Запах смаженої риби сповіщав здалека: — Вечеря готова!

Залишалось принести світильник, бо ж на терасі стало вже цілком темно. Тільки ще крізь виноградне листя просякала металево-зеленою блакиттю смуга незатемненого обрію, Плодячи світляним контуром постать подорожнього. Гість, що тепер був без плаща, підніс угору руку і простяг її над кошиком із хлібами, коли за його спиною об'явився каганчик, що його ніс господар із вечерою. Широкий рукав зробив рух, ніби крило. Чужинець благословив хлібець, розломив його надвоє й подав учням Ісусовим.

Клеофас швидко підвівся, тримаючи в руках пів-хлібця. Стефаносові сльози затремтіли в очах. Оба відчули цілком ясно й безсумнівно: — Хто ж, крім Учителя, міг зробити цей, такий знаний їм рух!

Але перед очима учнів був тільки високо піднесений світильник господаря заїзду. Місце подорожнього було порожне.

Учні мовчки поглянули один на одного. Тепер не потребували слів і висвітлень, бо ж кожний зрозумів погляд другого: — "В мент, коли втратили Вчителя, знайшли Його й пізнали в символі."

їх серця налилися радістю. Не була вона вже така імлиста й розпливчаста, як у дорозі сюди, чи як узагалі в мандрівках із Ним. Бо ж чи вони зрозуміли тоді, ким Він був, як ішов порошливим шляхом, поруч із ними і промовляв до них, як до рівних?...